

אתר לימודי יהדות ורוח מקום הפולחן.

(פרק י"ג)

אחרי שהכחנו למעלה ראיות כבדות משקל אחדות המערערות את שטתם של גרף-וילהיוון, נתחיל עתה לבחון את היסודות שעליהם בנו המחזיקים בשטח זו את ההיפותיזה שלהם. נלך לפי סדר מחשבותיו של וילהיוון; וילהיוון קבע והציע כראשונה בספרו "תולדות ישראל" (174—17) את "תולדות הפולחן" ואחר כך בא לידי מסקנה זו: המקור IE תופס בסדרן של השכבות הספרותיות אשר בתורת החקים שבחמשת החומשים את המקום הראשון, משנה התורה (D)—את המקום השני ות"כ (P C)—את המקום האחרון. ואת המסקנה הזאת מאשרים ומקימים, לפי דבריו, החקים השונים ע"ד מקומו של הפולחן; וילהיוון סובר, כי בתקופה העתיקה בתולדות ישראל, טרם הכנות בית המקדש, אין אנו מוצאים שום סמן או רמז לדבר, שהיה חוק מגביל וקובע את מקום הפולחן. וגם הספורים ההיסטוריים בעבודם האחרון (ברוחו של ס' משנה התורה) אינם מתנגדים לרבותי המזכחות ומקומות הקדושה שבתקופה זו. בית המקדש נכנה אמנם כימי שלמה כמחשבה קודמת למעשה, שמכאן ואילך יבטלו, לפי דברי מחברו של "מלכים", כל מקומות העבודה האחרים; אולם ההשקפה הזאת אינה מתאימה להיסטוריה, מפני שהבמות לא סרו עד ימי מלכותו של יאשיהו, וגם אליהו הנביא חשב את הריסת מזכחות ה' למעשה פשע נורא (מל"א י"ט, י', י"ד). ורק בשנה השמונה עשרה ליאשיהו (621) נחתה יד קשה על הבמות והמזכחות הלוקליים. חרבן שומרון ודברי הנביאים הגדולים הכשירו את הקרקע לפקודות יאשיהו ולמצותיו; וללא גלות בכל שהתירה כליל את הקשר עם העבר, כי אז היו המצוות והחקים החדשים האלה צריכים להלחם מלחמה קשה ובקשי רב היו מתקבלים על לב העם. השבים מהגולה התייחסו באדישות לבמות הקדומות והרעיון: "בית אחד לה' אחד" נעשה לדבר המובן מאליהו.—ולשלב דרגות ההתפתחות ההיסטוריות האלה מתאימות, לפי דברי וילהיוון, שלש השכבות הספרותיות אשר בחמשת חומשי התורה. המקור IE מתיר את רבותי המזכחות (שמות כ', כ"ד-כ"ו); ולפי המקור הזה בנו גם האבות מזכחות במקומות רבים. ס' משנה התורה, להפך, נלחם ברבותי המזכחות והוא מצוה וחוזר ומצוה על רכז עבודת ה' במקום אחד; והרכוז הזה היה הנקודה העקרית של תקופת התקונים בימי יאשיהו. אולם ס' ת"כ הניח את רכז הפולחן כהנחה מוקדמת וימצאהו כימי קדם באהל המועד (שלא היה קים מועדם לפי שיטתם של גרף-וילהיוון); והדבר הזה התאים לרוח התקופה שלאחר גלות בבל. — כך מתאר וילהיוון את מצב הענינים.—נשים לב כראשונה אל

א. ת"כ ורכוז הפולחן.

הנלחמים הם באורו ותאורו של וילהיוון? האמת הדבר כי ס' ת"כ, כאשר

נתבונן בו כשהוא לעצמו, הניה בתור הנחה מוקדמת, שרכוז הקולטום היה קים ועומד בימי קדם בלי הפסק? או נאמר זאת במלים אחרות: ההיתה לם' ת"כ, בתארו את רכוז הפולחן באהל המועד בימי נדודיהם במדבר, מנדנציה להודיענו, כי המצב הזה הולך ונמשך מהזמן ההוא בלי הפסק כלל? ולמען נוכל להשיב תשובה שלילית על השאלה הזאת תספיק לנו ההתבוננות דלקמן. בויקרא י"ז נאסרה כל שחיטת חולין—ולא רק שחיטה לשם קרבן בלבד—מחוץ לאהל המועד (המקדש המרכזי בימי לכתם במדבר); וכבר הוכחנו למעלה (בעמודים: ו'; י"ב-י"ג; כ' ואילך) לא אחת ולא שתיים, כי ויקרא י"ז—שבית מדרשו של וילהויזן הוציאו מהגרעין של ת"כ, מהמקור היסודי של תורת כהנים (Priester. Grund-) (schrift-Pg), ויספחהו אל ספר הקדושה (H)—מסכים בכל זאת בענין שחיטת חולין במדבר לדברי המקור היסודי של ת"כ. מלבד זאת הבאנו לעיל ראיות נאמנות, שהנחתו של וילהויזן—שבתקופה שלפני התהוות משנה התורה היה אסור בישראל לשחט בקר וצאן אם לא הביאום קרבן לה—היא מחוסרת כל יסוד (עין לעיל בעמ' ט' ואילך). ובכל אפן אי-אפשר להביא את המנהג הזה לידי הסכמה עם המצוה על רכוז הפולחן; וגם רבים מתלמידי בית מדרשו של וילהויזן מודים בקשי הזה—ולפיכך צריך להודות גם כזאת, שם' ת"כ, אעפ"י שהוא הניה בתור הנחה מוקדמת את רכוז הפולחן בימי נדודיהם במדבר, לא היה יכל בכ"ז לדרש את הרכוז הנ"ל מהם בימי שבתם בארץ, יען כי השחיטה לא לשם קרבן היתה אסורה ואי-אפשר היה ללכת בכל פעם, שנפשם אותה לאכל בשר, אל המקדש הלאומי.

להפך, יש לנו רשות נמורה לחשב, כי ת"כ מתוחסת, בשויון נפש לענין רכוז הפולחן בארץ הקדושה^(א). אמנם מסופר בו ע"ד הקמת המשכן במדבר, אולם אין אנחנו מוצאים בו בשום מקום כונה להבליט את רכוז הפולחן. שם המשכן המצוי ביותר הוא: «אהל מועד» או «אהל העדות», כלומר «אהל התגלות השכינה» לפי הבאור האמתי והנכון אשר בשמות כ"ה, כ"ב. ארון הכרית עם לוחות העדות היה המרכז, נשמת המשכן-המקדש, והראשון במעלה; המזבח תפס את המקום האחרון (שמות כ"ז). ס' ת"כ אינו מספר לנו כלום ע"ד פולחן-קרבנות

(א) ומכאן נמצאנו למדים, שיהושע כ"ב, ט"ל"ד אינו שייך — ולא כסברתו של וילהויזן ב"ספרי השנה לתיאלוגיה" XXI עמ' 601 — למקור ת"כ. להפך, המספר מחזיק שם בדעתו של ס' משנה התורה בענין רכוז הפולחן (עין בספרו של קיונן עמ' 326 ובפרושו של דילמאן למקום הזה); עין גם בפרק "משנה התורה ורכוז הפולחן" הכתוב להלן. אנחנו מוצאים ביהושע כ"ב דברים שאלים מאת ת"כ כמו שאנחנו מוצאים דברים כאלה גם במל"א ז', י"ד (דמה לשמות ז"א, ג' ואילך) ובמל"א ח', ז' (דמה לשמות כ"ה, כ'). אולם יהושע כ"ב שאל גם מספרים אחרים: פסוק י"ש במדבר י"ד, ט'; פסוק י"ח במדבר ל"ב, ט"ו; פסוק כ' מיהושע ז', א' וכו'.

קבוע במשך ארבעים שנות נודדיהם במדבר. רק בשעת קדוש המשכן וכל אשר בו הקרבו קרבנות לה'; אחר המאורע החגיגי הזה אנחנו מוצאים בת"כ רק פעם אחת ענין הקטרת קטרת לפני ה' (במדבר ט"ז). המשכן אשר במדבר היה בעקרו — גם לפי המקור ת"כ — מקום התגלותו של ה' לְמֹשֶׁה: שם היה מדבר אליו ושם היה נותן לו את חקיו ואת משפטיו (שמות כ"ה, כ"ב; במדבר ז', פ"ט ועוד); במשכן היה מראה ה' את כבודו בענן (במדבר ט', ט"ז; י"ז, ז'). אולם גם המקור IE ידע אהל מועד שהיה לו תפקיד כנ"ל; גם האהל הזה היה מקום התגלותו של ה' וגם שם היה נראה כבוד ה' בענן (שמות ל"ג, ז' י"א; במדבר י"א, ט"ז; י"ב, ה'; דברים ל"א, י"ד). וכמו שאמרנו למעלה (עמ' נ"ז) היה, לפי דברי וילהויין, גם כאהל העדות הזה ארון ובין הפסוק ו' ובין הפסוק ז' (בשמות ל"ג) היה מסופר ע"ד עשית האהל והארון. בכל אפן מדבר גם ס' משנה התורה על ארון עצי שטים (י', ג') כמו ס' ת"כ (שמות כ"ה, י'). ועם כל ההבדלים אשר בין אהל המועד של המקורות IE לבין אהל המועד אשר במקור ת"כ^א, יש לשניהם גם דבר משותף: הם היו מקומות הקדש היחידים אשר במדבר ומלכדם לא היה קים מקדש אחר. אמנם משה בנה גם מזבח אחר לד' (שמות י"ז, ט"ז; כ"ד, ד'); אולם הדבר הזה היה לפני הקמת המשכן; אחר הקמת המשכן היה האהל הזה למקום הקדש היחיד, וגם המקור IE אינו מזכיר מקדש אחר מלבד אהל המועד. — ובכ"ז אין אנחנו מוצאים בס' משנה התורה המקורי והעצמי אפילו אות אחת ע"ד המשכן; ואם וילהויין (Gesch. Isr. s. 52) יוצא למלחמה במשכן אשר בת"כ מוזין בראיה זו, שלו ידע המקור משנה התורה את ענין המשכן, כי אז היה רצוי לו הדבר הזה מאד והיה משתמש בו לשם שאיפתו לרכז את הפולחן — הרי אפשר להשתמש בראיה זו לסתר גם את ענין אהל המועד אשר במקור IE. אולם לס' משנה התורה היתה, כנראה, כונה מיוחדת בזה, שלא הזכיר את אהל העדות, מפני שאהל נודד, שאפשר להעבירו על נקלה ממקום למקום, היה נגוד למקום קבוע ויציב. — מקום אשר יבחר" הכתוב בס' משנה התורה (עין לעיל בעמ' נ"ז); ומפני זה אומרת הקבלה גם בתלמוד הבבלי (זבחים קי"ח, א') וגם בתלמוד הירושלמי (מגלה א', ב'), שמקדש שלה היה לא אהל אלא אכנים מלמטן ויריעות מלמעלן, ולכן הוא נקרא לפעמים בשם בית (שופטים י"ח, ל"א; שמו"א א', ז') ולפעמים — אהל (יהושע י"ח, א'; שמו"א ב', כ"ב; שמו"ב ז', ו').

המשכן כשהוא לעצמו לא קבע את רכוז הפולחן גם לימים הבאים. בכל השנים שבני ישראל היו נודדים במדבר והיו יושבים כלם יחד במחנה היה הרכוז

א) עין כמאמריו של קלוסטרמן: „סדר המקדש והמחנה“ Neue Kirchl. Zschr. VIII ב' 53-228 77-48; 1897; עין בסמרי זוטא (כתב יד) לבמדבר י"ח, ד'; „אמר ר' שמעון: הא למדנו שהן שני אהלות: אהל העבודות ואהל הדברות“.

בעבודת ה' מוכן מאלינו. אולם המשכן לא הוקם לשם הימים הבאים; בהתישבתם בארצם בוטל המשכן בין אם היו אז בתי מקדש רבים וכין אם היה בית מקדש אחד. ואמנם נכון הדבר שהתאור של המשכן ופולחן הקרבנות הקשור אליו בא ללמדנו איך לסדר ולכונן את עבודת ה' בבית המקדש המרכזי של עם ישראל. וגם אין שום ספק, כי „בתקופות שחיי העם היו בריאים ושלמים יותר התעוררה שאיפה לאחד יותר את החיים הדתיים של האומה ע"י בנין מקדש מרכזי גדול בתוך המון המזבחות והבמות“ (Ewald: Alterthümer s. 146). וגם אם לא נשים לבנו לחמשת חומשי התורה וליהושע, גם אז נמצא במקורות אחרים עדות ברורה, כי היכל ה' אשר בשלה נחשב בנחלת אפרים לבית מקדש ראשי. ירמיהו ומחבר מזמור ע"ח שבתהלים תשבוהו, לפי הבטויים שהם משתמשים בהם, למקדש החקי היחיד (בזמנו*) (ירמיהו ז', י"ב; תהלים ע"ח, ס'); אולם גם הספרים ההיסטוריים של הנביאים (או, לכהפ"ח, המעבר והמסדר האחרון שלהם) הביעו את ההשקפה הזאת בפרוש (בשופטים י"ח, ל"א; בשמו"א כ', כ"ח) ושלא בפרוש: כל עוד היות ארון הברית בשלה (ככל ספר שופטים ובשמו"א עד פרק ט') אין אנחנו מוצאים את השם „במה“; והקרבנות מוחזק לשלה הותרה רק במקומות שקודשו ע"י התגלות ה' שם או ע"י היות ארון הברית בהם. אחר אשר נלקח הארון ע"י הפלשתים לא הושב עוד למקומו, לשלה, או מפני סבות דתיות: בני ישראל ראו באסון האומי הזה אות, כי ה' מאס במשכן שלה (תהלים ע"ח, ס'), או שטעמים פוליטיים גרמו לדבר הזה, מפני שקנאו כשבת אפרים, שככל ימי השופטים היתה, כנראה, ההגמוניה, במדה ידועה, בידו (שופטים ח', א'; י"ב, א'). ארון הברית חדל להיות הנקודה העקרית בעבודת ה'; ככל מקום הוקמו במות שהיו — כמו בתי הכנסת בתקופה מאוחרת — משמשות, כנראה גם לחפלה². למקום הקדש הראשי נחשבה „חבמה הגדולה“ אשר היתה בראשונה בנוב ואח"כ בגבעון; שתי הערים האלה היו בנחלת שבט בנימין (שמו"א כ"א, ז'; מל"א ג', ד') (עין כמסכת זבחים קי"ח, ע"ב: „בג' מקומות שרתה שכינה על ישראל בשלה ונוב וגבעון“ וכו'. — המתרגם). כאשר נבנה בית ה' בימי שלמה נעשה הוא, כפי ספק, למקדש המרכזי ורק אחרי חלוקת מלכות ישראל לשתי ממלכות החליפוהו

א) ב' Isr. Monatsschrift (הוספה ל' Jüd. Presse) 1884 בעמוד א' ואיך הובאו ראיות לזאת, שגם בתורה (בראש' מ"ט, י) מדובר על המקדש המרכזי הזה אשר בשלה ושהמקום הזה מלא, כנראה, תפקיד חשוב ורב ערך בתולדות חיוו של יעקב אבינו.
 ב) חנה התפללה במשכן שלה. בזמן מאוחר, כאשר הוקמו הבמות, היה, כנראה, ע"י כל מזבח לחקרבנות קרבנות בית מיוחד לחפלה ולעצרות; הבתים האלה הם הם „בתי הבמות“ (מל"א י"ג, ל"ב; מל"ב כ"ג, י"ט). אפשר שהעובדה הזאת השפיעה גם על המלכים הצדיקים שיסבלו את הבמות האלה (עין בגליון הספרותי של ה" Jüd. Presse 1878 בעמ' כ"א).

יושבי הצפון בבתי המקדש אשר בכית אל ואשר כרן. אולם רק בכית המקדש המרכזי היה בכל הזמנים פולחן קבוע ומסודר; שם היה דולק נר תמיד (שמו"א ג, ג); שם עמד שרתן עם לחם הפנים (שמו"א כ"א, ז) ושם היו מקריבים בכל יום את עולת התמיד (מ"ב ט"ז. ט"ו).—ורק בהניחנו הנחה, שהיה קים מקדש ראשי כזה, יהיו מובנים כל החקים אשר בת"כ; אולם ביחד אתו היו קיימים גם בתי מקדש פרטיים ושם היה יכל כל יחיד—ולא העדה—להקריב את קרבנותיו.

ב. משנה התורה ורכוז הפולחן.

ורק ס' משנה התורה אסר את כל המקדשים מלבד המקדש המרכזי. ויקרא י"ז, שצוה גם כן על הדבר הזה, מחמיר ואוסר כל שחיטה; והחומר הזה מעיד שויקרא י"ז לא נתכון לדרש מהם את קיום מצות הרכוז לארך ימים, א) מפני שעם כבוש עבר הירדן מזרחה, ואפשר שגם בימי נדודיהם במדבר, עשה כל איש "הישר בעיניו" (דברים י"ב, ח'; עיין לעיל בעמ' נ"ה).—נמצאנו למדים שיהושע כ"ב, אשר אסר את הפולחן מחוץ למשכן אשר בשלה, החזיק רק בהשקפתו של ס' משנה התורה (41) ולא בהשקפתו של המקור ת"כ; גם כאן, ביחושע כ"ב, נאמר בפרוש—כמו בירמיהו ז—כי משכן שלה הוא המקום אשר ה' בחר בו בראשונה; והמלים: "מקום אשר יבחר" שבמשנה התורה מכוונות אליו מעקרא (עין במסכת מגילה י', ע"א ובזבחים קי"ט, ע"א: "אל המנוחה" זו שלה" וכו'.— המתרגם). אולם גם אם נתכוון בס' משנה התורה כשהוא לעצמו נראה, כי הפסוקים י' וי"א בפרק י"ב ("והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח. והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם" וכו') מתכוונים בראש ובראשונה לשלה. ומלבד יהושע כ"ב וירמיהו ז' מעיד גם יהושע ט', כ"ז על הדבר הזה; שם נאמר: "ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים... אל המקום אשר יבחר"; והמקום אשר יבחר" הכתוב כאן אינו אלא המשכן אשר בשלה. ולכן צריך להיות כך גם מובנו של הבטוי הזה במשנה התורה². הבטוי "לשכן את שמו שם" או "לשום את שמו שם", שעפ"י"ר הוא כן לניו של "המקום הנבחר" (דברים י"ב, ה, י"א), רומז כנראה אל ישיבת ארון הברית במקום הקדוש³. ארון הברית הוא

א) ולכן צריך ליחס את המלים: "חקת עולם" וגו' אשר בויקרא י"ז, ז' רק לאסור "שחוטיו חוץ"⁴² (כלומר: שחיטת הקרבנות מחוץ למקדש); והאסור הזה שונה ונבדל מאסור הקרבת הקרבנות מחוץ למקדש הכתוב בויקרא י"ז ח' ואילך; עין בפרושי למקום הזה.

ב) והמסקנה הזאת תצדק גם אם נסכים לדילמאן ויחס את המלים: "אל המקום אשר יבחר" שביהושע ט', כ"ז לעורך ס' משנה התורה (Rd.).

ג) ה' גלה את שכינתו בין שני הכרובים אשר על ארון העדות (שמות כ"ה, כ"ב) וע"י זה מתאחד ומתחבר שם ה' עם ארון הברית כמו עם המלאך שהלך לפני בני ישראל לשמרם בדרך (שמות כ"ג, כ"א); וכמלאך הזה כך גם ארון הברית הוא שליחו של ה' (עין ביהושע ג, י' ואילך; ד, ז).

„ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו“ (שמו"ב ו, כ'). וע"י ארון הברית קובע ה' את שמו במקום הקדוש; נמצאנו למדים, שה' שכן את שמו בראשונה בשלה^א.

ורכזו הפולחן היה מבוסס—גם לפי דברי משנה התורה—על יסודות החק עוד טרם הבנות בית ה' בימי שלמה; וצריך להניח הנחה זו, כי הרכזו הזה פסק רק מימי חרבן המשכן אשר בשלה עד הבנות בית המקדש הראשון בירושלם. ומל"א ח', ט"ז צריך להתבאר באופן כזה: מיום צאת ישראל ממצרים לא בחר ה' בעיר לבנות שם בית קבוע (שיעמד לארך ימים) להיות שמו שם; משכן שלה נחשב במובן זה רק לאהל (שמו"ב ז, ו'). ואם יהושע כ"ב שא"ל הרכה בטוויים מאת המקור ת"כ ובכ"ז קבל בתור הנחה מוקדמת את מצות ה' משנה התורה ע"ד רכזו הפולחן—מכאן ראייה כי לא היו הברלים בין המקור משנה התורה ובין ת"כ ביחסם למצוה זו; ה' ת"כ הכשיר את הקרקע—ע"י בנין המשכן וע"י סדרו של פולחן קרבנות מבוסס על יסודות החק—למצוותיו של ה' משנה התורה.

ג. המקור IE ורכזו הפולחן.

אולם מהו יחסו של המקור IE אל משנה התורה בענין הרכזו? לפי דברי וילהויזן ורב מבקרי התנ"ך מותרים שני המקורות האלה איש את רעהו סתירה עצומה: שמות כ', כ"ד מתיר בפשיטות לבנות מזבחות בכל מקום, אולם משנה התורה אוסר את הרבר הזה. ומכיון שאנחנו מוצאים בהרכה מקומות אותות נאמנים, שהמקור משנה התורה ידע—והכל מודים בזאת—את המקורות IE וגם הסתמך עליהם (עין לעיל עמ' מ"ו), הרי תהיה סתירה זו כביכול בלתי מוכנה לנו; וביחוד כשספר משנה התורה כ"ז, ה"ו משתמש במקום הזה (שמות כ', כ"ה) בתור ציטטת. ועוד: שמות ל"ד, כ"ה (ולא יחמד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלהיך שלש פעמים בשנה") מניח בלי ספק את רכזו הפולחן בתור הנחה מוקדמת. שמות כ"א, י"ד מזכיר אמנם את המזבח במקום מקלט, אולם בפסוק י"ג (באותו הפרק) הוא מדבר בכל זאת על מקומות מקלט אחרים, מפני שהמזבח היחיד לא הספיק לזאת. נשים לב גם לדבר זה: החק במקורות IE מדבר תמיד על מזבח אחד ולא על מזבחות לה"ב^א אעפ"י שהוא יודע על דבר

א) ואם ביהושע כ"א, מ"ב (שדילמן מיוחסו למקור משנה התורה) נאמר, כי ה' הניח לישראל מסביב, הרי מכאן ראייה, לפי משנה התורה, שכבר בימי יהושע נבחר מקום המקדש המרכזי, מפני שש' משנה התורה (י"ב, ו' ואילך) מצוה את בניו, שעם בוא ימי המנוחה והשלום יבחרו מיד במקום קדוש; והמקום הקדוש הזה אינו אלא שלה.

ב) הדבר הזה בולט ביחוד בשמות כ', כ"ד: בפסוק כ"ג הוא אוסר לעשות אלהי כסף ואלהי זהב (במספר רבים) ובפסוק כ"ד שלאחריו הוא מצוה לעשות מזבח אדמה (במספר יחיד). ולפי התיורו המקורות IE מזבחות רבים להקרבת קרבנות, כי עתה היה אומר כאן: „מזבחות אדמה תעשה ל"ו.

המזכחות הרבים של עוכרי האלילים (שמות ל"ד, י"ג), כמו שהנביאים דברו על מזכחותיהם הרבים של בני ישראל^א. ולכן צריך לבאר את המלים „אזכיר את שמו” (שמות כ', כ"ד) באותו האופן כפי שהכינון המתרגמים הארמיים — „אשרי ית שכונתי”. „ה' מזכיר את שמו בזה שהוא בוחר במקום ידוע למושכנו, להתגלות עצמותו וישותו”^ב (Hengstenb. Auth. I s. 284). והכמוי הזה מתיחס, כמו „לשכן שמו” שבמשנה התורה, מעקרא למקום מושבו של ארון הברית^ג המעיד על זאת, שה' השרה את שכונתו על המקום הזה^ד. אמנם בכטוי הזה נכלל כל מקום שאיזו הופעת פלא מיוחדת מעידה על נוכחותו של כבוד ה' שם; אולם התגלויות ה' כאלה היו בלתי מצויות; עפ"ר קדשה מציאותו של ארון הברית את המקום; ובמקום כזה היה מותר לבנות מזבח ולהקריב שם קרבנות (שופטים כ', כ"ו). הבטוי „בכל המקום”^ה מתאים למקום מושבו של ארון הברית, מפני שהיה אפשר להעבירו ממקום למקום („ואהיה מתהלך” — שמו"ב ז', ו') — ס' משנה התורה מרגיש אמנם ככל חומר הדין את רכוזה של עבודת ה' ואיננו מתיר בשום אופן מזבח אחר מלבד מקום הפולחן הראשי^ו) (י"ב, י"ג); אולם הדבר הזה תלוי ודבוק היטב בכחירת שבט לוי אחר מעשה העגל, כאשר ראו צדק — לרגלי השוקתם ונמיתם של בני ישראל לעבודת אלילים — להגביל את מקומות הפולחן. ובתוצאה ממעשה העגל שונתה גם המצוה הקודמת, שכל בכור בנבי ישראל יהיה קודש לה' (שמות י"ג, ב'), ותחתיהם הקדשו הלויים (שמות ל"ב, כ"ט; כמדבר ג', י"ב ואילך^ז).

ואולם אין שום יסוד כלל וכלל להחלטת מבקרי התנ"ך, שגם חלק הספורים שבמקורות IE סותר את דברי משנה התורה על רכוז הקולטום. אי-אפשר להעלות

(א) עין בספרו של רוברטסון: „אמונת ישראל העתיקה” (תורגם מאנגלית ע"י אורלי) עמ' קצ"ז.

(ב) עין בפרושי לויקרא עמ' רס"ב ואילך ובמאמרו של רוזין בספר חיובל לכבוד צונץ ליום מלאת לו תשעים שנה (1884) עמ' מ"ג.

(ג) כראי להזכיר כאן, שספרי במדבר ל"ט אומר, שהפסוק הזה (שמות כ', כ"ד) מתכוון לכרית כהנים, לפי הכתוב במדבר ז', כ"ז: „ושמו את שמו על בני ישראל ואני אכרסם”. עין בפרושי ע"ד התקן⁴⁴) „תזכיר” תחת „אזכיר”.

(ד) בתרגום השומרוני כתוב „ובמקום” תחת „בכל המקום”; וזהו בלי ספק תקון!

(ה) אולם יושם לב זאת, שההוספה „בכל מקום אשר תראה” אוסרת רק את המקומות, שהם בעצמם יבחרו בהם לשם הקרבת קרבנות; ובצדק אומר שם הספרי, שעפ"י נביא הם יכולים להקריב את קרבנותיהם גם מחוץ לבית הבחירה⁴⁵.

(ו) מי שאיננו מסכים לבאורנו את שמות כ', כ"ד שנכתב למעלה, יכל לפי הדברים שנאמרו כאן להניח הנחה זו, שההיתר, שהיה קים לפנים, להקריב קרבנות במקומות רבים בוסל אחרי אשר הבכורים גאלו מהכהונה ותחתיהם נבחרו הלויים. עין בספר „קדמוניות” (עמ' שכ"ג ואילך) של אילרד: כיצד ירשו הלויים את מקומם של כהני הבית שהיו לפניהם.

על הדעת, שם משנה התורה חשב את המזבחות והקרבנות של האבות, שעליהם מסופר ב־I E, לאסורים עפ"י החק, מפני שאסור המזבחות שבגבולין תלוי, לפי הנאמר במשנה התורה, בבחירת המקום המיוחד; והבחירה הזאת לא היתה בימי האבות. וכך אי אפשר להסכים כשו"א להחלטת המבקרים, כי המקור ת"כ לא הזכיר בכונה את מזבחות האבות, מפני שלפי דעתו היתה עשייתם בנגוד לחקי התורה; ראשית, נבנו המזבחות של האבות לא לשם הקרבת קרבנות ובכל אופן נאמרו על רב המזבחות האלה רק המלים האלה: "ויקרא בשם ה'" (בראשית י"ב, ז' ואי"ך; י"ג, ד', י"ח; כ"ו, כ"ה); ושנית, אין אנחנו מוצאים בת"כ גם את רבם של יתר הספורים על האבות—גם את אלה שאין להם שום שיכות אל ענין רכזו הפולחן. עין לעיל עמוד י"ג הערה ב'.

החלטת שוא היא גם החלטתו של וילהויזן, שביהושע כ"ב אנחנו מוצאים מנדנציה לבדות מן הלב את ענין מקומות הפולחן האסורים של בני ראובן. אין זכר למקומות הפולחן האלה בשום מקום להלן והמקור ת"כ היה יכל לעבר בפשיטות בשתיקה על כל הספור הזה כמו שעשה כביכול למזבחות האבות. — ואולם לדבר זה—שאחרי בנין הבית הראשון בימי שלמה היו אנשים בעלי דעות תיאוקרטיות אשר הסכימו לרבו המזבחות—אין שום הוכחה חיובית; ואם הנביא אליהו חושב לעון ככר את הריסת מזבחות ה' למען בנות תחתיהם מזבחות לבעל (מל"א י"ט, י')—אין מכאן ראיה, שהוא הסכים לרבו המזבחות; אליהו הנביא הקריב את קרבנותיו על הר הכרמל עפ"י מצות ה' (מל"א י"ח, ל"ו)⁴⁶. ואם כל דבר שהיה קים במציאות יחשב לדבר המותר עפ"י החק, אז צריך להניח, כי גם עבודת האלילים היתה מותרת עפ"י החק הדתי הקדום, מפני שעבודת האלילים היתה קימת ועומדת תמיד במלכות ישראל ולפעמים קרובות מאד — גם ביהודה. ומלבד זאת תהא מוטלת בספק מציאותו של ס' משנה התורה בימי ירמיה, מפני שהנביא הזה מתאונן וחוזר ומתאונן על שלטונו של פולחן הבמות.

אני מסכים לדבר זה, שרבו המזבחות היה נהוג בחיים עד גלות בכל (אפשר שהיו מקרים יוצאים מהכלל) בכל מקום; אולם אין שום ראיה לכך, שהנביאים ואנשים בעלי דעות תיאוקרטיות אשרו וקימו את המצב הקים. ומלבד זאת אפשר היה, לפי משנה התורה, להפסיק את הוצאתו לפעל של חק הרכז בימי מהומות ומלחמות כאשר עם ישראל לא ישב בטח בארצו; ואמנם כך היה באמת אחר אשר הפלשתים לקחו בשבי את ארון הברית (ומשכן שלה נחרב²)

(א) אפשר שאחרי חלוקת הממלכה לשנים לא נחשב עוד המקדש אשר בירושלם בעיני התושבים אשר בממלכה הצפונית למרכזה של עבודת ה' ולכן ראו, כמו אחר חרבן המשכן אשר בשלה, את המזבחות שבגבולין כמקומות פולחן מותרים⁴⁶).

(ב) שמו"א ב', כ"ח מלמדנו בפרוש, שכל זמן שהיה קים המקדש אשר בשלה, נחשב

או עוזב ונוטש) עד הכנות המקדש בימי שלמה: תקופה זו היתה תקופת היתר הכמות לפי דברי הספרים ההיסטוריים של התנ"ך.

הקרבנות.

(פרק י"ד)

גם בענין הקרבנות יש, לפי דברי המבקרים, הברר דומה לנ"ל בין ת"כ לבין מקורות ההיסטוריה אשר לפני הגלות; וההברר הזה מכריח אותם לקבוע את זמנו של המקור ת"כ בתקופה שלאחר הגלות.

טרם כואנו לבקר את חקירותיו של וילהליון ע"ד הענין הזה, נקדים הערה אחת. הקבלה התלמודית בעצמה אומרת, שרק בבית המקדש המרכזי, ולא בכמות, היה תקף חקי שלם וגמור למצוות הקרבנות אשר בת"כ. זמכל שכן שהבקרת החדשה צריכה להסכים לזאת, שת"כ קבעה הלכות למעשה רק למקדש הראשי או המרכזי בלבד, אשר בו היה חבר כהנים מסודר יודע דת ודין שראג לעשייתן של מצות התורה (עין לעי"ה, עמוד ע"ה ואילך). אולם בכמות, במקום שכל "החפץ ימלא את ידו" ויהי לכהן, היה קיום חקי הקרבנות המרכיבים והמסוככים דבר בלתי אפשרי; שם היו נוהגים לפי מנהגים קדומים ופשוטים; והכהנים שהיו נוטים אחרי עבודת האלילים היו מכניסים לתוך העבודה גם מנהגי עמים נכרים. ולכן אין ערך לכל הראיות הסותרות את ת"כ שהובאו ממקומות שבהם מדובר על הקרבת קרבנות מחוץ למקדש הראשי. אנחנו נערך אפוא את המקומות המעטים, אשר בהם מסופר על סדרי העבודה כמקדש הראשי, מול המצוות הדומות להם אשר בתורה.

כשמו"א, א"יב' מוצאים אנחנו בפעם הראשונה דבר"מה על הפולחן הראשי בשלה. אמנם הכותב — המודיע מספר לנו שהכהנים לא ידעו את ה' והיו עושים בעזות מעשים מתנגדים לחקים (שמו"א ב', י"ג-י"ד; כ'); אולם הדברים דלקמן הונחו שם בתור נורמה בעלת ערך חקי: א. החלב היה מקטר על המזבח. ב. רק אחרי הקטרת החלב היתה הרשות לכהנים לקחת את חלקם (ב', ט"ד-ט"ז). החקים האלה מתאימים בכל לחקי ת"כ. להלן מודיענו הכותב, כי במקדש הראשי (שעל יד הכמה הגדולה; עין למעלה עמ' ע"ח) בנוב היו מסירים בכל שבוע את לחם הפנים הקדוש למען שום תחתיו "לחם חם כיום הלקחו" (שמו"א כ"א, ז') וכי הלחם הזה היה אסור באכילה לטמאים (שם, שם ה'); והחקים האלה מתאימים לדברי ויקרא כ"ב, ג' וזכ"ר, ה' ואילך. על הכמה הגדולה אשר בגבעון אנחנו יודעים רק את זאת, כי שלמה העלה שם אלף עולות; והמספר הזה מעיד על

Ges. u. Proph. של ברנדקמפ: עין בספרו של ברנדקמפ: Ges. u. Proph. s. 138 (Brendenkamp).